

Once More on the Word *ještě* (= still, yet)

The article compares the syntactic-semantic analysis of the lexical unit *ještě* (still, yet), made by Miroslav Komárek in 1958, with lexicographical treatment of the same lexeme in a Czech diachronic dictionary. Komárek works with two basic oppositions: his description starts on the position of the lexeme in syntactic structure of the sentence (according to the fact if the lexeme is construed with predicate or with some other valency complement), further, he distinguishes between meanings expressing contrastive-confrontational relationship (discrepancy in supposed temporal limits of the action) and meanings expressing continuity of the action (connecting, multiplying the same phenomena). On the other hand, lexicology is based on the etymology (primarily, the lexeme expresses relation to some spatial limit denoting common heading for something) and on the semantic development of the lexeme; lexicology considers temporal modification of the action as a starting point (its relationship to the supposed temporal limit): the lexeme expresses discrepancy in the usual limit primarily, secondarily, its exceeding which leads to another limit and is realized as a connection of another phase of the action until the full realization of the action. Therefore, the Old Czech lexeme *ještě* takes comparative minimally. The syntactic position of the lexeme does not make any difference. Finally, the author claims the grammarian Komárek has precisely grasped basic semantic features of the lexeme which are also crucial for the lexical analysis. However, the lexicology does not need to study either the bond on the predicate, or the criterion of temporal relations, it follows semantic shifts based on different semantic features instead. Nevertheless, Komárek's analysis is still of a great importance for the lexicology and it is possible to exploit it in lexicographical treatment.

Keywords: Miroslav Komárek, lexical unit *ještě* (= still, yet), grammatical analysis, lexicological analysis, lexical meaning

PhDr. Petr Nejedlý, Ph.D.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Oddělení vývoje jazyka

Valentinská 1, 116 46 Praha 1

nejedly@ujc.cas.cz

JEŠTĚ KE SLOVU JEŠTĚ

PETR NEJEDLÝ

V tzv. Trávníčkově sborníku z r. 1958 uvažuje M. Komárek (1958, s. 152) v závěru článku nad tím, zda slova *ještě*, *již* jsou adverbia času, nebo partikule. K této otázce dospívá v důsledku analýzy sémanticko-syntaktických funkcí obou výrazů, které konfrontuje s jejich dosavadními slovníkovými slovnědruhovými a významovými vymezeními. Ta vycházela z jejich příslušnosti k adverbii (srov. obě uvedená hesla *ještě* v SSJČ, jehož 1. díl, tj. A–M, vyšel v r. 1960; byl tedy – minimálně v části začínající písmenem *j* – autorsky zpracován poměrně těsně před Komárkovým vystoupením).

Více než pětadesát let stará úvaha (tehdy mladého) významného gramatika se hned dočkala v Naší řeči uznání z pera Františka Daneše – ten svoji zmínku končí lakonicky *Slovníkáři budou z Komárkových výkladů jistě plně těžit* (Daneš 1959, s. 179). Pokusíme se ukázat, která Komárkova pozorování jsou pro lexikologii přínosná a která naopak hrají při popisu lexikálního systému roli pouze pomocných kritérií, tj. která nejsou ve výsledné, ve slovníku formulované struktuře lexikální jednotky do detailu zachycena, přestože je lexikograf při hloubkové analýze bere v potaz. Zároveň můžeme Danešova slova potvrdit: při tvorbě Elektronického slovníku staré češtiny (ESSČ) jsme Komárkův příspěvek vzali v případě slova *ještě* v potaz (i s patřičným odkazem v příslušné heslové stati).

1. M. Komárek přistupuje k oběma lexikálním jednotkám primárně z hlediska jejich místa ve struktuře věty: podle toho, zda se podílejí na predikaci, nebo ne. Teprve druhé kritérium, podle něhož obě lexikální jednotky dále analyzuje, je sémantické. Lze předpokládat, že lexikologie jako svěbytná disciplína, která má svá měřítka (ta má tím spíše také její aplikovaná podoba, lexikografie), bude postupovat odlišně.

1.1 Bude proto zajímavé porovnat, jak se liší pohled a přístup Komárkův od podoby slovníkového hesla a v čem se oba přístupy, jak předpokládal Daneš, shodují. To, že Komárek zkoumal současnou lexikální jednotku a my jednotku z doby časově vzdálené, je v dané souvislosti a v základních obrysech irelevantní. Pro jednoduchost se budeme zabývat jen jedním z obou slov – *ještě*.

2. Komárkovo pojetí je obecnější, než je pojetí lexikologické: pracuje především se syntaktickou funkcí a teprve v druhé řadě s lexikálním významem. Přesto při formulování své hypotézy o jeho slovnědruhovém (ne)časovosti vychází z klíčového významového rysu zřetele, díky němuž slovo konfrontuje

odlišné časové roviny dvou různých dějů: *tehdy ještě nebyl ženat* 148¹ (formulován stav platící v jisté době, který je formulován s přihlédnutím k odlišnému stavu v době pozdější).

2.1 Toto východisko Komárek nejprve ilustruje na významech, které se vyskytují ve spojení slova *ještě* s výrazem ve funkci predikátu.

2.1.1 První z těchto významů signalizuje trvajícím děj, u něhož se však předpokládá konec a poté začátek děje protikladného, opačného, a to jednak lokalizovaného z pohledu mluvčího do minulosti (*tehdy ještě nebyl prezidentem* 148, tj. pak se jím stal), jednak do budoucnosti (*ještě nepřišel* 148, tj. očekáváme, že přijde).

2.1.2 Další význam vyjadřuje prostou následnost děje v (absolutně i relativně pojmávané) budoucnosti: *dobu ti ještě řekne* 149 (budoucnost z hlediska okamžiku promluvy); *to jsem si nemyslel, že se ještě vdá* 149 (následnost, tj. budoucnost z hlediska času hlavní věty); *snad ještě přijdu včas* 149 apod. Vyjadřovaný děj zde navazuje na děj nevyslovený (probíhaly přípravy na nějakou akci, končilo období obvyklého uzavírání sňatků apod.), vůči němuž představuje posud nepravděpodobnou, svým způsobem překvapivou situaci.

2.1.3 Další významové protiklady jsou způsobové nebo modální: *je ještě dobře, že neprší* 149 – do protikladu se staví děj skutečný a možný (tj. nebylo vyloučeno, že začne pršet) – a měrové, hodnotové: *ke kravám by se ještě hodil* 149 – do protikladu se staví děj nebo činnost, jíž se přisuzuje vyšší hodnota. Nad rámec Komárkovy analýzy poznamenejme, že z hlediska stavby výpovědi zde je rozdíl v tom, že v prvním případě je verbalizovaným (a to v záporném tvaru) jádrem výpovědi (a sémantickým východiskem) potenciální děj z hlediska mluvčího špatně přijatelný (*prší*), kdežto v druhém případě je jím – byť v ironické nadsázce – děj sice vnímaný depreciativně, leč podaný jako hypoteticky možný (*pást krávy*), zatímco ten zcela nemožný je vyjádřen pouze kontextovou elipsou (mluvčí v této výpovědi nesdíluje, k čemu se dotýčný vůbec nehodí). Rozdíl je dán právě užitím záporného slovesného tvaru (srov. *ještě že neprší* × *ještě že prší*): u negovaného děje vyjadřuje *ještě* hranici, jejíž překročení uvede situaci do stavu úplné nepřijatelnosti (v dešti se nedá nic dělat), kdežto v druhém případě vyjadřuje hranici, jež nabízí zachování minimální přijatelnosti situace (péče o krávy je asi jediná rozumná práce; dešť umožní přece jen něco dělat).

2.1.4 Poslední význam vázaný na spojení s výrazem predikace je význam prostého připojování: *ještě kup kilo salámu* (tj. koupě salámu se má uskutečnit spolu s nákupem dalších potravin, jmenovanými nejspíše v kontextu), resp. repetující (typ *ještě to uděláš?* 149; *chceš ještě přidat?* 149.² Podstatný je Komárkův postřeh, že při spojení obou fází děje dochází k relativní úplnosti

/1/ Čísla uvedená za Komárkovými doklady nebo citáty označují stránku ve studii.

/2/ Komárkův příklad *ještě si (!) přišel* není nejprůhlednější.

nastolovaného stavu (bude obstaráno potřebné množství potravin, míra zlobení bude naplněna, porce jídla bude dostačující).

2.2 Významy uplatněné ve spojení slova *ještě* s výrazy bez predikativní funkce Komárek rozlišuje tři.

2.2.1 Výchozím je mu význam s rysy časovými, kdy lexikální jednotka *ještě* vyjadřuje časový předěl mezi stavem končícím a stavem nastupujícím: *ještě naše babička svítila loučemi* 149; k němu přiřazuje i užití s významem místním: *tato vesnice je ještě v Československu* 149.

2.2.2 Druhý z těchto významů *ještě* posiluje rys časovosti, neboť vyjadřuje protiklad jednoho období k jinému bezprostředně následujícímu: *kniha bude vydána ještě tento rok* (149); *ještě na gymnáziu se začal zajímat o ...* 149. (Rozdíl mezi oběma významy je dán akcentem na „(ne)včasnost“ dějového předělu: spojení *ještě naše babička ...* signalizuje, že původní stav trval (neočekávaně) dlouho, takže nástup následného stavu je relativně blízko okamžiku promluvy, popř. perspektivě, z níž je děj podáván, kdežto spojení *ještě na gymnáziu* signalizuje naopak relativně brzký nástup stavu následného a jeho (neočekávaně) dlouhý časový odstup od okamžiku promluvy apod.)

2.2.3 Poslední z těchto významů vyjadřuje prostou návaznost na stejnou skutečnost, tj. jisté opakování: *vezmi si s sebou ještě jeden ručník* 149; *počkejte ještě pět dní* 149. I v tomto případě se opakováním pojmenovaného děje nastolí stav úplnosti (dostačující bude jak počet ručníků, tak lhůta určená na čekání). K tomuto významu Komárek nakonec přiřazuje spojení *ještě* s komparativem: *tento pokoj je ještě větší* 150.

2.3 V obou skupinách tedy Komárek spatřuje významy založené jednak na vyjádření kontrastivně-konfrontačního vztahu (*ještě X, kdežto Y*), jednak na vyjádření souvislosti nebo navazování (připojování týchž nebo typově podobných skutečností: *X a dále X'*). Komárek uvádí, že obě skupiny významů „nelze spolu směřovat, třebaže spolu souvisí“ 150. Jím vypracovanou syntakticko-sémantickou charakteristiku můžeme shrnout takto: výraz *ještě* vyjadřuje časový, nebo hierarchicko-hodnotový vztah mezi dvěma ději nebo stavy: mezi dějem vyjádřeným predikátem a mezi dějem obsahově k němu nějak komplementárním (příchod – nedostavení se, sňatek – setrvání mimo manželství, déšť – sucho, koupě salámu – koupě jiného zboží; syntakticky je výraz vázán na predikát), nebo vyjadřuje obdobné vztahy mezi fázemi téhož obecněji pojatého děje nebo stavu (svícení různými svítidly v různých dobách, různé zájmy v různém věku, různé množství ručníků či různá doba čekání apod.; syntakticky je výraz vázán na některé pravovalenční či levovalenční doplnění).

2.3.1 Komárkovou předností je systematické a vnitřně uspořádané třídění i řazení významů – srovnáme je např. se zpracováním PSJČ, který jednotlivé významy uvádí seřazeny na základě jiných kritérií, než je opozice „nesoulad s předpokládanou časovou hranicí“ a „zmnožování jevu“: 1. stále, až do té doby; 2. již, zrovna; 3. ještě, nadto; 4. alespoň, do jisté míry. Podobně

shledává v *ještě* čtyři významy také SSJČ, jen je řadí podle významu centrálního: 1. ‚navíc‘ – vyjadřuje přidávání; 2. ‚dosud‘ – vyjadřuje trvání; 3. ‚dříve než‘ – vyjadřuje předčasné (ne)uskutečnění (*vrátí se ještě dnes*); 4. ‚alespoň‘ – vyjadřuje omezení (*ještě že má tebe*).

2.4 Komárkovo základní strukturní vymezení je komplexní a sevřené; je vybudováno na všehovšudy dvou opozicích a jejich kombinacích. Proto je ideálním nástrojem pro další operace na rovině syntaktické, popř. textové.

3. Porovnejme je s přístupem lexikologickým, který byl uplatněn při diachronně pojatém zpracování téže lexikální jednotky, a to na staročeském materiálu.

3.1 Oproti synchronnímu přístupu v něm na první pohled nenacházíme žádnou výchozí opozici pozorovanou uvnitř lexikální jednotky a vybudovanou na základě syntaktických charakteristik, ale vzhledem k vývojovému „hledisku“ je jediným prvotním kritériem pro významové členění lexikální jednotky její lineární pojatý časový rozměr.

3.2 Jeho bodem nula je samozřejmě etymologický stav indoevropský. Ten bohužel není úplně jednoznačný: v úvahu přicházejí podle Etymologického slovníku jazyka staroslověnského zhruba dva výklady: Vasmer (1967, s. v. *euĭ*), Machek (1971, s. v. *ještě*) a po nich i Rejzek (2015) rekonstruují ie. **es-k^{ue}* s předpokládaným výchozím významem ‚až k‘ (sr. stir. *ačĉha*, ř. *éste*) a jejich hypotéza plně vyhovuje hláskové; Meillet uvažuje o ie. **et-s-k^{ue}* s předpokládaným výchozím významem ‚a dále‘ – jeho výklad vyhovuje především sémanticky (viz ESJS s. v. *ještě*).

3.2.1 Z dochovaných starých slovanských jazyků je pro češtinu klíčový ohled na stsl. *ješte*, které je bohatě doloženo a také podrobně lexikograficky zpracováno (viz SJS s. v.). Třebaže na tato jednotlivá významová vymezení můžeme mít odlišný názor, je zřejmé, že stsl. lexikální jednotka si jako výchozí podržuje ie. význam překračování, nezachovávaní hranice ve smyslu časovém. Autoři slovníku ve shodě s lexikologickými kritérii stanovili základní opozici slovnědruhovou a uvnitř ní v obou významových skupinách rozlišili významy vyjadřující nějakou mez včetně kontrastu (I/1–4, II/1–3) a významy vyjadřující návaznost (II/4–5). Základní slovnědruhové vymezení SJS (adverbium vs. konjunkce) je sice problematické (v řadě dokladů můžeme spatřovat spíše asyndetické spojení s partikulí *ještě*), ale základní sémantická struktura je patrná. Postavení dané lexikální jednotky na jednotlivých úrovních syntaktické struktury se ve významovém členění neobráží (srov. např. větné užití sub I/1 *nъ бѣ ... еште* a větněčlenská sub I/2 *еште i-čřeva matere svojeje*).

4. Víceméně všechny dosud uvedené významy lexikální jednotky *ještě* nacházíme také ve staré češtině. Vzhledem k nejasné etymologii slova (ve zjednodušení jde o protiklad ‚až k‘ × ‚a dále‘) však musíme při rekonstrukci jejich vývojové řady vycházet z obecnějších významových kategorií. Význa-

mové rysy nesouladu s předpokládanou časovou hranicí (a jejího překračování libovolným směrem) na straně jedné a zmnožování, připojování jevu na straně druhé mají společný rys právě v té hranici jako vyjádření určité normované naplněnosti. V diferenci mezi těmito rysy proto spatřujeme onu základní sémantickou opozici stč. *ještě*: u jedné skupiny *ještě* vyjadřuje neuzuální trvání děje vztaženého k jeho uzuální hranici s dějem jiným, protikladným, u druhé skupiny vyjadřuje překračování jedné hranice (možná uzuální) kvůli dosažení hranice druhé, z hlediska mluvčího teprve vyjadřující optimální stav věci.

5. Uvedená abstraktní hranice má ve staročeských dokladech tak či onak časový rozměr děje a jen postupně jej v některých periferních významech opouští. Protože sém. dějovosti je vyjadřován nejčastěji predikátem, není divu, že většina užití je právě ve spojení s predikátem (Komárkova první skupina významů). To ovšem není ještě důvodem k odlišování užití větného a větněčlenského, jak lze ukázat na významově totožných spojeních, v nichž je děj jednou vyjádřen predikátem, jednou dějovým substantivem ve funkci příslovecné: *když ještě bydlých v Macedoní* AlexPovA 243a;³ *jakž toho mnohými věcmi jest doličeno za jeho ještě zdravie* [tj. života] PulKB 28.

5.1 Těsná vazba na děj nás zároveň vede k tomu, že za výchozí význam považujeme časovou modifikaci děje vyjádřenou prostředky primárně užívanými při prostorové orientaci („děj směřující k něčemu“), nikoli jeho modifikaci založenou na opakování („děj a týž děj“). Proto jako primární a také centrální význam hodnotíme hojně frekventované vyjádření takového děje, který trvá po okamžiku jeho předpokládaného skončení – *ještě*, *posud*, *stále*, *pořád*: *čas můj ještě nenie naplněn* EvZimn J 7,8 *nondum*; *tak se i ještě stává*, že *čest nrawy proměňává* AlxH 232; *ještě málo světlosti u vás jest* BiblDražď J 12,35 *adhuc*; *ještě s nešel spat*, *synku?* OtcB 133a *neque modo*; *po slyšení těch budúcích příhod stál ještě Jeruzalém za dlůhý čas* LyraMat 153a *adhuc*; *do jich* [sirotků] *let držeti budu* [tj. majetek], *anebo snad ještě dále* FlašRadaA 106b; *když sem ještě mláda byla* GuallCtnostM 36b; *Zikmunda ... toho muže proklatého ... zchovala sem ještě v břiše*, *an v materi ledva dýše* Budyš 19a; *na tom pan Krajier ještě dnes stojí, žeť žádnému dobrému nechce překážeti* ListářRožmb 1, 35 (1421); *zbožie, kteráž sme spolu měli dříve, též i ještě* ArchČ 26,316 (1432); *ještě se muožeš zhojiti* PasKal B17a; *by jednu nohu měl a druhú stál nad hrobem, ještě by se učiti chtěl* KorMan 8a; *ještě kněží nemají* [dosti na tom] AktaBratr 1,3b; *kteřý* [majetek] *má ...*, *nebo kteřý ještě v časech budúcích mieti bude* ArchČ 18,314 (1488); *což jich* [volů] *ještě pan Dobrohost má* ArchČ 10,454 (1492); viz též dva doklady uvedené výše sub 5.

/3/ Zkratky staročeských památek užíváme podle Staročeského slovníku (viz StČS 1968, s. 55–118); rovněž doklady z těchto památek uvádíme v zásadě podle úzu tohoto slovníku.

5.2 Má i dva podvýznamy: ‚zatím, v daném okamžiku (oproti některému okamžiku následujícímu)‘, jímž se vyjadřuje děj, jehož konec v dohledné době přece jen nastane nebo nastat má (*poslední byl ještě dítě* LegJidM 16; *po pěti zl. měl jest jemu každý rok platiti ... po půldruhém roce dal jest otci svému závdanek 5 zl.* „Málo jsem [dlužník před smrtí] zaň dal ještě, jedno jsem dal na to 5 zl. a odevzdáno nenie“ NaučBrn 15), a ‚nadále‘, které vyjadřuje prolon-gaci, pokračování (nikoli opakování) děje, aniž by blíže signalizovalo, kdy a zda vůbec skončí (*spravedlný spravedliv buď ještě a svatý osvět sě ještě* BiblOl Ap 22,11 *adhuc*).

5.3 Na primární význam ‚ještě, stále‘ okrajově navazuje další časový význam ‚ještě (včas), ihned‘, který obsahuje rys bezodkladnosti, aktuálnosti děje – vyjadřuje krajní možný okamžik pro uskutečnění žádoucího děje: *ne-dajte té země více hubiti ... a přistupte ještě k spravedlivosti, jako sme vám dříve psali* ArchČ 3,233 (1421).

5.4 Poslední význam z této skupiny – ‚ještě, právě‘ – patří k významům nevázaným na predikaci: připojuje se k časovému údaji a tím, že jej vyjadřuje jako hranici, již nelze překročit („děj proběhne, dříve než uplyne uvedený časový úsek“), pojímá děj jako uskutečněný bezodkladně: *úmysl ... ještě k téj noci otloží* AlxBM 175; *té ještě hodiny přišedši* EvBeneš L 2,38 *ipsa hora* (srov. zdánlivě identické *ještě v časiach budúcích* (viz výše 5.1). K tomuto významu se připojuje i užití s kontextovou elipsou, tj. bez vlastního časového údaje, s významem ‚(právě) nyní‘ (*poněvadž prvnímú panskému rozkázání dosti se nestalo, aby se stalo ještě* Půh 5/1,20, 1475). Po stránce slovnědruhové má tento význam rysy partikule stejně jako významy následující (s jednou výjimkou – viz 6.1.1).

5.5 Přejícný typ stojící na přechodu ke skupině s dominantním sémem připojení (a dosažení uspokojivé míry) se pojí s komparativem nebo jiným vyjádřením míry – význam ‚ještě‘ (po záporu ‚alespoň‘) vyjadřuje dominantně nikoli „delší“ trvání, ale větší míru n. (po záporu) menší míru děje: *ještěť by byl více blučal* [sup], *tož král kynu, aby mlčal* FlašRadaA 775; *ještě v zlosti převyšuje* [papež] *dábla* ChelčPost 80b; *ještě k tomu připracovati* ArchČ 10,302 (1490); *nemáš pouštěti* [proces přípravy] *k konci, aby* [tj. ty] *neblůdil, jestliže nejsi velmi zběhlý v arte, aniž ještě v formě prachu, nebo by velmi veliké ohnivosti bylo* [“lékařství”] AlchLull 115.

5.5.1 S adjektivním komparativem se výraz *ještě* ve staré češtině pojil jen minimálně (srov. *umrú li pak, ještě blahoslavenější budú* JeronM 13b, *jest* [Konstantinopol] *ještě větší než tři Prahy* CestKab 1b) – taková spojení byla v menšině proti vyjádřením míry slovesného děje, protože ve významovém spektru lexému stále převažoval příznak dějovosti.

6. V opozici k významovému rysu nesouladu s uзуální časovou hranicí stojí druhý základní významový komponent, totiž připojování nějaké skutečnosti (nejenom děje) až do jejího naplnění (z pohledu mluvčího); tento komponent oproti časové charakteristice děje akcentuje charakteristiku měrovou.

6.1 Výchozí je (frekventovaný) význam ‚ještě, (a) dále, také‘, který vyjadřuje připojení stejnorodého údaje; syntakticky je vázán jak na predikát, tak na doplnění – pravovalenční (obvykle) i levovalenční: *již sta dvě létě, jakož se počal hlad v zemi, a ješče pět let má býti ComestC 49a adhuc; by ještě tolik volal, by ještě tolik se nám písmem protivil, nevymluvíš sobě nic TkadlA 42a; chci řeci ješče pilně RadaOtcP 87b; ješče, králi, pravím tobě FlašRadaA 111a; ještě jiné ... vzíti Tovač předml; oni nechtěli slyšeti a ještě se tomu posmievali ŠtítBrigP 47a; ještě jiní zástupové sú ChelčPost 74b; ještě bych vám měl mnoho praviti ChelčPost 145b.*

6.1.1 Specifickým případem naplněnosti děje je jeho zopakování ‚ještě, opět, znovu‘: *ještě sem tě oklamal GestaB 15b; poznal je pak ještě Adam ženu svú BiblPraž Gn 4,25 adhuc; psalt jsem prvé i ještě píši ArchČ 20,554 (1468)* – ze slovnědruhového hlediska v tomto případě lexikální jednotku hodnotíme jako adverbium.

6.2 Dalším typem významu je ‚ještě, navíc, dokonce; (se zápořem) ani‘ vyjadřující připojení nestejnorodého údaje (tj. určeného podle jiného kritéria), jímž se navozuje dojem gradace, neboť – podobně jako u významů primárně časových (viz 5.3) – situaci hodnotí jako krajní, zejména maximálně možnou, popř. (v záporu nebo v závislosti na kontextu) naopak jako její omezenou či zcela minimalizovanou variantu. Krajnost situace může tedy směřovat jak k maximu, tak k minimu (srovnej spojení s omezovacím jen): *ani vás ... ještě i na malých věcech muož diábel uraziti Vít 98a; ješče bude sobě blazě, dadie liť léci na podlazě PodkN 305; rúhali se, co ještě potřebujem svědkuov? HusSvatokup 113b adhuc; ještě jen posměchy sobě z toho činie ArchČ 8,114 (1473); jedny [hrušky] sadové a druhé plané a ty ješče se dělě LékVodň 266b; že je on světlo lidí, a ještě ne všech RokJanB 5b; ještě za své vrahy modlil se AktaBratr 1,134b; zmordovali [soudce], a proto nehřešili, ale ještě chválení byli AktaBratr 1,193a, pod. 205a; nevěřili mu [Janovi] a nadto ještě, když sám Pán přišel AktaBratr 1,152a; umřieti ..., a to ještě před lidem AktaBratr 1,326b; kázete li kdy, a to ještě zřiedka a nedbanlivě KorMan 114a.*

7. Na pomezí obou významových skupin (srov. 5. vs. 6.) je několik významů periferních. Řadíme je do druhé skupiny, protože u nich nedominuje rozměr časový (byť je sekundárně rovněž přítomen), ale kvalitativní.

7.1 Jako první uvedme význam ‚ještě, (ještě) stále, (ještě) pořád‘, který vyjadřuje připojení (zatím nevyužitě) možnosti: *ješčeť jest na pomoc Hospodin LegJiřB 291.*

7.2 Další význam ‚ještě, přece jen‘ vyjadřuje obsahu předchozí věty protichůdný, zdánlivě nemožný děj; na pomezí obou skupin jej řadí kontextově podmíněný sém, jímž se výraz blíží také významu ‚nadále‘ (srov. 5.2): *lid zmordován, ale někteří ještě biechu zuostali AlexPovA 248a; ješčeť ujdete, anoť pod ním hoří peklo HusBetl 2,95; pro své hříechy, jenž smrti věčné byli sme hodni a snad ješče mnozí smy hodni HusZrcM 26a; zdaliť by se ještě ráčil Buoh nad*

tebú smilovati, jehož jsi ... rozhněval Budyš 17a; ještě čkal BiblPraž Gn 8,12 nihilominus (opět ~Ol).

8. Porovnáme-li uvedená významová vymezení s Komárkovým tříděním, vidíme, že M. Komárek ve zkratce přesně vystihl základní významové rysy daného slova (nesoulad s hranicí dvou dějů a připojování děje či jevu) a ty zůstávají klíčové i pro lexikální analýzu. Naopak oproti Komárkovi nepovažuje lexikologie za zásadní fakt vázanosti na predikát (srov. *ještě za jeho života byl vynalezen parní stroj a když ještě chodil do školy, přišel na princip ...*) ani kritérium časových vztahů („sousednost“ časů: *já ti ještě včas řeknu × čekal jsem, že mi ještě řekne*); to je důležité především pro interpretaci syntaktické struktury a sama lexikální jednotka *ještě* je jen jednou ze složek této struktury. Lexikologický přístup upřednostňuje spíše registraci významových posunů spočívajících v uplatnění různých sémantických komponentů: trvání děje přesahující předpokládanou hranici → trvání děje započatého před dosažením dané hranice; připojení stejnorodého údaje → zdvojení téhož údaje → připojení nestejnorodého údaje atd.

8.1 Neznamená to však, že lexikologie k syntaktickým charakteristikám na pozici základní lexikologické distinkce nikdy nepřihlíží.

8.1.1 Jejich zohlednění však probíhá na bázi přítomnosti nebo nepřítomnosti některého doplnění analyzované lexikální jednotky (srov. v StČS 1968–2008 rozlišování subjektového a objektového *ostati / ostávati*, tranzitivního a intranzitivního *pominúti* nebo jednoho a dvou obligatorních pravovalenčných doplnění u *proměnití / proměňovati*).

8.1.2 V ostatních případech má valenční distinkce vždy obsah primárně sémantický (srov. určení a neurčení cíle sub *napraviti / napravovati*: ‚učinit něco rovným‘ × ‚nasměrovat něco někam‘; *obtěžiti / obtěžovati* s činitelem osobním a neosobním atd.). Nejzřetelnější to je u sloves *položiti / pokládati* a *postaviti / postavovati*, kde výchozí spojitelnost slovesa s výrazem, jenž implikuje jeho zařazení k pohybovým slovesům z okruhu manipulace s objektem (*položiti v jéslech*), přechází v dalších významových skupinách v kategorie ryze sémantické (abstraktní umístění objektu – *položiti sobě naději* → verbum dicendi et arbitrandi – *položiti žalobu* → obecně pojatý děj – *položiti slib*).

8.1.3 Vedle toho lexikologie už obvykle jen konstatuje vázanost některého jména (subst., adj.) na přísudkové postavení (srov. *nepríateľkyni* 2: „zvl. v přístavku nebo v přísudku“ apod.).

8.2 Komárkova analýza tedy skutečně přináší podněty i lexikologii, protože např. upozorněním na syntaktické protiklady zdůrazňuje důležitost zřetele k charakteru děje, byť k jeho kvalitám sémantickým. Závěry vyvozené ze syntakticko-sémantických opozic napomáhají k stanovení pořadí významů při lineárním lexikografickém popisu (zejména při stanovení významového východiska v podobě trvání děje překračujícího předpokládaný konec – ‚posud‘). Především pak Komárek a jeho precizní analýza nutí

lexikografii (i lexikologii) stanovit si vlastní v opozicích uspořádané diferenční komponenty, jež konstituují a vymezují jednotlivé lexikální významy. Naopak lexikografie může pro syntaktické zkoumání odhalit další relevantní vlastnosti lexikální jednotky (srov. 5.5.1).

ZKRATKY: s. v. = sub voce

Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR P406/10/1153 Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování.

LITERATURA

- DANEŠ, František
1959 „Studie ze slovanské jazykovědy“; *Naše řeč* 42, č. 5–6, s. 172–187
- ESJS
1989 *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (Praha – Brno: Academia – Tribun EU)
- ESSČ
Elektronický slovník staré češtiny [online]. Dostupný z <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>, cit. 27. 11. 2016, verze dat 1.1.1.
- KOMÁREK, Miroslav
1958 „K sémantické a syntaktické charakteristice slov ještě, již (už)“; in: Machek, Václav (ed.): *Studie ze slovanské jazykovědy* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství), s. 147–152
- MACHEK, Václav
1971 *Etymologický slovník jazyka českého* (Praha: Academia)
- PSJČ
1935–1957 *Příruční slovník jazyka českého* (Praha: Státní [pedagogické] nakladatelství)
- REJZEK, Jiří
2015 *Český etymologický slovník* (Voznice: Leda)
- SJS
1966–1997 *Slovník jazyka staroslověnského* (Praha: Academia, Euroslavica)
- SSJČ
1960–1971 *Slovník spisovného jazyka českého* (Praha: Academia)
- StčS 1968
1968 *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek* (Praha: Academia)
- StčS 1968–2008
1968–2008 *Staročeský slovník 1–26* (Praha: Academia)
- VASMER, Max
1967 *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka 4* (Moskva: Progress)